ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Πολύς λόγος γίνεται τελευταία – στη χώρα μας και στο Συνασπισμό ιδιαίτερα με αφορμή το επικείμενο Προγραμματικό Συνέδριο - για την αναγκαία σχέση αριστεράς και οικολογίας. Καταστατικά, ωστόσο, η συζήτηση είναι ετεροβαρής. Γιατί, ενώ πολλές ιδέες πέφτουν για τον τρόπο που η αριστερά θ' αποκτήσει οικολογική εγρήγορση και –ακόμη περισσότερο- θα την κάνει καίριο φυσιογνωμικό της χαρακτηριστικό, η αντίθετη διαδρομή ελάχιστα γίνεται. Το ζήτημα, όμως, του τι είναι μια αριστερή οικολογία είναι εξίσου επιτακτικά σημαντικό όσο και το τι είναι μια οικολογική αριστερά.

Για να το πούμε αλλιώς, η αριστερά δεν έχει καμιά υποχρέωση να αφομοιώσει ένα λόγο που θα ήταν ευκολότατα συμβατός με οποιοδήποτε πολιτικό ρεύμα: γιατί υπάρχουν οικολογίες πολύφερνες, που από το ΠΑΣΟΚ μέχρι την ακροδεξιά δεν θα είχαν καμιά αντίρρηση να τις εγκολπωθούν. Και ο τρόπος που εξελίσσεται ο διάλογος για τη σχέση του κόμματός μας με την οικολογία μας βάζει σε υποψίες πως κινούμαστε για την εισαγωγή εκσυγχρονιστικών / διαχειριστικών εκδοχών της στον προγραμματικό μας λόγο, που ούτε για την αριστερά, αλλά ούτε και για την οικολογία θα ήταν χρήσιμος. Μοιραζόμαστε μάλιστα την απορία του Γ. Στάμου[1] που αναρωτιέται γιατί, ο επίσημος Συνασπισμός, αντί να σκύψει πάνω στην πλούσια παράδοση της παγκόσμιας οικολογικής αριστεράς, επιμένει πάνω στην αδιέξοδη αυτή γραμμή.

Αριστερά, Φύση, Καπιταλισμός

Η κριτική που το οικολογικό κίνημα έχει ασκήσει στον προγραμματικό λόγο, αλλά κυρίως στο «έθος» της αριστεράς είναι βάσιμη και, εν πολλοίς, δημιουργική. Η επισήμανση του ενδιάθετου οικονομισμού του κύριου ρεύματός της, της πρόταξης ποσοτικών στόχων παρά ποιοτικών, μιας ορισμένης πεποίθησης πως η τεχνολογία είναι ένας ουδέτερος τρόπος να λύνονται πρακτικά προβλήματα ή πως οι εργασιακές μέθοδοι έχουν τεχνικό περισσότερο παρά κοινωνικό χαρακτήρα είναι σωστή[2]. Η επαναφορά της κριτικής για τα κακά του συγκεντρωτισμού και της αντιπροσώπευσης / υποκατάστασης, καθώς και οι πειραματισμοί με σχήματα πολιτικής οργάνωσης διαφορετικά από τα αριστερά κόμματα νέου τύπου είναι επίσης πολύτιμα μαζί με την κριτική του καταναλωτισμού και της αναπτυξιακής παράκρουσης[3]. Η πολιτική συνεισφορά και του οικολογικού κινήματος έχει κάνει πλέον σαφές πέρα από οποιαδήποτε αμφισβήτηση πως μεγάλο μέρος της ίδιας της τεχνολογίας, των μορφών εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της ιδεολογίας της διαρκούς «υλικής προόδου» είναι μέρος του προβλήματος που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες μας παρά της λύσης του. Ακόμη, είναι αλήθεια πως σε μεγάλο βαθμό η θεωρία και το πρόγραμμα της αριστεράς αναπτύχθηκαν πάνω στην υπόθεση πως οι φυσικοί πόροι είναι πρακτικά ανεξάντλητοι. Μ' όλες τις υπαρκτές επισημάνσεις τους για την ασύδοτη εκμετάλλευση και της φύσης μαζί με την μισθωτή εργασία στα *Grundrisse* κυρίως ή για την αστική αποδιάρθρωση στην *Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία,* δεν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως οι κλασσικοί του μαρξισμού περπάτησαν σημαντικά στο δρόμο της οικολογικής αναζήτησης ούτε πολύ περισσότερο πως άφησαν τις βάσεις για μια συμπερίληψη του προβλήματος της σπάνης στην προσέγγιση του τρόπου λειτουργίας της κοινωνίας.

Αυτές οι παρατηρήσεις, όμως, θα πρέπει να συμπληρωθούν με δύο ακόμη. Η πρώτη είναι ότι μεγάλο μέρος των επεξεργασιών του οικολογικού κινήματος βρίσκονταν ήδη σε σπερματική ή και σχετικά ολοκληρωμένη μορφή σε αναλυτικές συνεισφορές

μαρξιστικών ρευμάτων που εμφανίστηκαν στον 20° αι., το ίδιο δε το σύγχρονο οικολογικό κίνημα είναι από καταγωγή δεμένο με την ευρωπαϊκή και την αμερικανική Νέα Αριστερά. Από την άλλη πλευρά, η θεωρία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που ανέπτυξε ο Μαρξ και συμπλήρωσαν κατοπινοί μαρξιστές είναι ανεκτίμητο εργαλείο και για την προσέγγιση του οικολογικού προβλήματος. Γιατί δεν γίνεται σήμερα να μιλάμε για την οικολογική κρίση θέτοντας εντός παρενθέσεως τον καπιταλισμό: ο ανταγωνισμός, το κίνητρο του κέρδους και η συσσώρευση είναι οι κατηγορίες βάσει των οποίων είμαστε υποχρεωμένοι να προσεγγίζουμε τα ζητήματα αυτά.

Ο ανταγωνισμός απαιτεί από τις επιχειρήσεις να ενεργούν με κάθε τρόπο προς ίδιο όφελος επί ποινή εξαφάνισης. Ειδικά στα ελεύθερα αγαθά μεγάλης περιβαλλοντικής σημασίας –όπως ο αέρας, το νερό, η ελεύθερη γη- αναδεικνύεται η μεγάλη καταστροφικότητα του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, επειδή τα οφέλη που προσπορίζονται οι κάτοχοι των επιχειρήσεων πάντα υπερτερούν έναντι του διαμεριζόμενου κόστους, που συνδέεται με την προστασία του περιβάλλοντος. Δεδομένου ότι στόχος της παραγωγής και δείκτης της αποτελεσματικότητάς της είναι το κέρδος, δεν υπάρχει κανένας λόγος από την πλευρά του καπιταλιστικού συστήματος που θα απέτρεπε την ολοκληρωτική εξαφάνιση των τροπικών δασών, την παράπλευρη απώλεια των ειδών που βρίσκονται σε κίνδυνο, τη μόλυνση των νερών και του αέρα από τη βιομηχανία κ.λ.π. Ο καπιταλισμός είναι από τη φύση του σύστημα παραγωγικά επεκτατικό. Η συσσώρευση –και μάλιστα η εντεινόμενη συσσώρευση- είναι γι' αυτόν όρος επιβίωσης, συνθήκη ύπαρξης: ή κινείται – και μάλιστα κατά το δυνατόν ταχύτερα- ή πέφτει. Οι μηχανισμοί κίνησης του συστήματος, από την άλλη δημιουργούν μια αυτοσυνειδησία των καπιταλιστών που θαυμάσια συγκεφαλαιώνεται στην φράση του Κέϋνς πως «μακροχρόνια είμαστε όλοι νεκροί» (in the long run we are all dead) και, συνεπώς, δεν υπάρχουν λογικές δράσεις άλλες από τις βραχυχρόνιες, γεγονός που εντείνει την αδυναμία αντιμετώπισης των οικολογικών προβλημάτων.

Πολύ συχνά κάνουμε αναφορά στη μεταπολεμική περίοδο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 70 μιλώντας για τη «χρυσή εποχή του καπιταλισμού»: υπάρχουν πολλοί λόγοι και άλλοι τόσοι δείκτες που συνηγορούν σε αυτό. Δεν θα πρέπει, ωστόσο να αγνοούμε πως ο δυναμισμός του καπιταλισμού τη συζητούμενη περίοδο βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στη μαζική «εξωτερίκευση» του κοινωνικού και οικολογικού κόστους παραγωγής[4] , διαδικασία που έγινε μάλιστα πολύ εντονότερη με την είσοδο στην κρίση της δεκαετίας του 70. Από κοινωνική άποψη, η κρίση οδήγησε σε μεγαλύτερη φτώχεια και καταπίεση, εξαθλίωση και βία, από περιβαλλοντική άποψη στην τοξική μόλυνση ολόκληρων περιοχών, στην ένταση του οικολογικού ιμπεριαλισμού, στην επίταση των παγκόσμιων προβλημάτων (όζον, θερμοκήπιο κ.λ.π.). Μ' άλλα λόγια, μπορούμε να πούμε πως η σύγχρονη οικολογική κρίση είναι – εν μέρει τουλάχιστον- αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο αναδιοργανώθηκε ο καπιταλισμός, για να ξεπεράσει την πιο πρόσφατη οικονομική κρίση του. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός προσπάθησε και προσπαθεί να υπερβεί την κρίση του περικόπτοντας και εξωτερικεύοντας το κόστος, αυξάνοντας το ποσοστό εκμετάλλευσης και εξαντλώντας τους φυσικούς πόρους, όταν δεν ασχολείται με πολέμους.

Δεδομένων των παραπάνω, είναι λογικό πως οικονομικοί, κοινωνικοί, πολιτισμικοί και οικολογικοί αγώνες που ξεσπούν το τελευταίο διάστημα εμφανίζονται συχνά αλληλένδετοι ως τμήμα της ίδιας ιστορικής διαδικασίας.

Καπιταλισμός, Φύση, Αριστερά

Παρ' όλ' αυτά, όσο κι αν μας φαίνεται παράδοξο, υπάρχουν υποστηρικτές της αντίληψης πως το κοινωνικό σύστημα δεν βρίσκεται στη βάση της σύγχρονης οικολογικής κρίσης. Και δεν αναφερόμαστε κυρίως στους περιβαλλοντιστές της ελεύθερης αγοράς τύπου Αλ Γκορ[5], που είναι πεπεισμένοι πως ο καπιταλισμός είναι απολύτως συμβατός –πιθανά και ο κατεξοχήν κατάλληλος- για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Μας απασχολούν περισσότερο όσοι στο πλαίσιο μιας ορισμένης «εκσυγχρονιστικής-αριστερής» άποψης δεν θέτουν καθόλου τέτοια ζητήματα είτε γιατί θεωρούν πως όλα τα προβλήματα που δημιουργεί η «ανάπτυξη» επιδέχονται τεχνικές λύσεις είτε γιατί πιστεύουν πως το μέγεθος της διακινδύνευσης είναι τέτοιο ώστε οι κοινωνικές αντιπαλότητες ωχριούν μπροστά του[6].

Στην πρώτη περίπτωση έχουμε την ιδέα πως υπάρχουν ουδέτεροι μηχανισμοί επίλυσης και αποτροπής. Όπως προσφυώς, όμως, το θέτει η Ρ. Μαντότο[7], είναι ακριβώς ο καπιταλιστικός τρόπος αντιμετώπισης των μεγάλων περιβαλλοντικών προβλημάτων που ξεκινάει με την σύλληψή τους ως τεχνικών προβλημάτων που επιδέχονται τεχνικές λύσεις. Έτσι εμφανίζεται η δυνατότητα της ecobusiness (as usual) και γίνεται «εμπόρευμα το ίδιο το περιβάλλον και, μάλιστα, σε μια στιγμή που το περιβάλλον θέτει υπό συζήτηση ακριβώς την κατηγορία του εμπορεύματος», ενώ «δημιουργείται ανάπτυξη και κέρδος μέσα από την μόλυνση, έπειτα δημιουργείται νέα απασχόληση, νέα αύξηση του ΑΕΠ, νέο κέρδος από την απορρύπανση». Η επέκταση, όμως, της διαδικασίας εμπορευματοποίησης είναι η βάση του όλου προβλήματος και δεν μπορεί να αποτελέσει τμήμα της λύσης του. Οι υμνητές του οικοκαπιταλισμού προτείνουν μονίμως τη δημιουργία αγοραίων μηχανισμών για την διαχείριση των δικαιωμάτων ρύπανσης (!) και το σύνθημα «ο ρυπαίνων πληρώνει» μπορεί να συνδράμει σε μια τέτοια αρνητική εξέλιξη, αν δεν λειτουργεί απλώς ως κατασταλτικό μέτρο που επιβάλλει μεγάλες ποινές στο ρυπαίνοντα. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να σημειώσουμε πως ακόμη και στην περίπτωση που όντως αποτιμάται το περιβαλλοντικό κόστος στο πλαίσιο της βιομηχανικής παραγωγής των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, είναι τόσο άνιση η διαμόρφωση του κόσμου, που στην πραγματικότητα έχουμε απλώς μια μετατόπιση των ρυπογόνων δραστηριοτήτων και των αποβλήτων στην περιφέρεια. Η τελευταία επιστρατεύει ως τελευταίο ανταλλάξιμο εμπόρευμα τους ίδιους τους περιβαλλοντικούς της πόρους, υποθηκεύοντας δραματικά το μέλλον της, αλλά και το μέλλον ολόκληρου του πλανήτη.

Στη δεύτερη περίπτωση η ιδέα είναι πως όταν είμαστε αντιμέτωποι με προβλήματα πλανητικών διαστάσεων –όπως τα περιβαλλοντικά- δεν μπορούμε παρά να τα θέτουμε ως «πανανθρώπινα». Εδώ, κατά τη γνώμη μας, έχουμε ένα κλασσικό παράδειγμα προβληματικής «οικουμενικότητας»[8], όπου αυτό που αφορά την ανθρωπότητα ως σύνολο κάνει έγκλημα καθοσιώσεως την υπενθύμιση πως η ανθρωπότητα είναι σημαδεμένη στο εσωτερικό της από βαθύτατα ρήγματα δομικού χαρακτήρα. Και το σύνολο σχεδόν των προβλημάτων του περιβάλλοντος, όπως άλλωστε και των κοινωνικών είναι μεγαλύτερα προβλήματα από την πλευρά των φτωχών. Όπως επισημαίνει ο Ο' Κόννορ[9], «δεν είναι τυχαίο ότι σε εκείνα τα μέρη του κόσμου, όπου η οικολογική υποβάθμιση είναι μεγαλύτερη –π.χ. στην Κ. Αμερική- υπάρχει μεγαλύτερη φτώχεια και οξύτεροι ταξικοί αγώνες. Η μεγαλύτερη φτώχεια των γυναικών είναι επίσης μέρος αυτής της τάσης οικολογικής καταστροφής. Αυτοί που υποφέρουν περισσότερο τόσο από την οικονομική όσο και από την οικολογική εκμετάλλευση είναι η εργατική τάξη, οι καταπιεσμένες μειονότητες, οι γυναίκες, οι φτωχοί των χωριών και των πόλεων σε ολόκληρο τον κόσμο. Όλες οι συνέπειες της μόλυνσης του αέρα και του νερού, της αποψίλωσης των

δασών κ.ό.κ. πέφτουν δυσανάλογα πάνω σ' αυτές τις ομάδες». Η αγνόηση ακριβώς αυτών των δεδομένων κάνει πολλούς οικολόγους να θεωρούν πως η πρόταξη και ζητημάτων αναδιανομής του εισοδήματος είναι απότοκο μιας ιδεολογίας «υλικής προόδου», ενώ είναι προφανής η οικολογική σημασία των αναδιανεμητικών πολιτικών: πώς π.χ. θα πάψουν σε περιοχές της περιφέρειας να καταστρέφουν τα δάση για καυσόξυλα χωρίς μια γενναία αναδιανομή εισοδήματος προς όφελός τους;

Συνεπώς, η οποιαδήποτε ρύθμιση με κάποια ουσιαστική προοπτική μπορεί να λειτουργήσει μόνο ως αποτέλεσμα της δράσης ενός κινήματος με αντικαπιταλιστικά χαρακτηριστικά. Η «αμφισβήτηση της ανάπτυξης» μπορεί να φέρει αποτελέσματα μόνο ως αμφισβήτηση της συσσώρευσης, της καπιταλιστικής συσσώρευσης, δηλαδή της εκμετάλλευσης.

Είμαστε αντιμέτωποι με προβλήματα των οποίων οι χρονικότητες υπερβαίνουν τις περισσότερες φορές τις δικές μας ως ανθρώπινων όντων –από τις δεκαετίες που χρειάζονται για να γίνει ορατός ο θάνατος ενός δάσους, στις χιλιετίες ζωής των πυρηνικών αποβλήτων, περνώντας από τους αιώνες που μπορεί κανείς να υποθέσει πως χρειάζονται για τον θάνατο των ωκεανών. Αυτό, όμως δεν σημαίνει πως έχουμε πολύ χρόνο: ο πιθανά αμετάκλητος χαρακτήρας πολλών από τις διαδικασίες οικολογικής φθοράς μας επιβάλλει ένα γρήγορο, επαναστατικό άλμα σ' έναν διαφορετικό τρόπο παραγωγής, όπου οι οικολογικές επιπτώσεις των ανθρώπινων δράσεων θα συνυπολογίζονται τη στιγμή που οι δράσεις αυτές σχεδιάζονται κοινωνικά και τεχνολογικά.

Ο καπιταλισμός έχει εξελιχθεί σε ύβρι πλανητικών διαστάσεων. Δεν νοείται οικολογική κινητοποίηση που να μην έχει ως ορίζοντα την ανατροπή του. Ο σοσιαλισμός είναι μια ιδέα βασισμένη στην κοινοτική ευθύνη, τη συνεργασία, την υλική ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη και αυτά είναι συνθήκες δυνατότητας μιας κοινωνίας που θα παίρνει στα σοβαρά την υπόθεση της βιώσιμης ανάπτυξης. Για να μην γραφεί ένα κυριολεκτικό τέλος της ιστορίας με το συμπέρασμα πως ο πολιτισμός ήταν μια συμφορά που τελείωσε άσχημα…

Κλείνοντας, κάτι σαν συμπέρασμα: πολλές από τις «ανοησίες» της αριστεράς γίνονται στο όνομα της «ταξικότητας», αλλά ελλείψει της «ταξικότητας» γίνονται περισσότερες «ανοησίες» της οικολογίας.

Χρήστος Λάσκος-Χριστόφορος Παπαδόπουλος